

A KOMPLEX KÉRDÉSEK KOMBINATORIKÁJA

Schirm Anita

doktorandusz

Szegedi Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskola

Előadásomban a félintézményes moderált vitaműsorokban megjelenő komplex kérdésekkel foglalkozom, ezek kombinálódási képességét mutatom be egyszerű matematikai módszerek felhasználásával. A komplex kérdések¹ problémája a verbális konfliktusbeli kérdések elkülönítésekor merült fel. Korábban [3] magyar vitaműsorok (Közhang, Zöldindulás, Pro és Kontra) szövegét felvéve, átírva és a bennük található kérdéseket elemezve azt tapasztaltam, hogy a különböző kérdéstípusok a gyakorlatban nem mindig alkotnak egymástól élesen elkülönülő csoportokat, ugyanis gyakori, hogy egy kérdésben egyszerre vannak jelen két kérdés tulajdonságai, így az adott kérdés egyidejűleg mind a két csoportba besorolható. A pragmatikai szakirodalom [2] csak regisztrálta az ilyen komplex kérdések létét, de nem próbált magyarázatot adni a kapcsolódási lehetőségeikre és korlátaikra. Előadásomban először röviden felvázolom az általam felállított kérdéstipológiát, majd kombinatorikai számítások segítségével bemutatom, hogy a kérdések egyes jegyei hogyan befolyásolják azok kombinálódásának a képességét.

A korpusz vizsgálata során összesen 14 kérdéstípust különítettem el, mely a verbális konfliktusban betöltött szerepük alapján 3 fő kérdéscsoportba volt besorolható. Az első kérdéscsoportba a vita formálására való intézményes kérdések, vagyis a vitairányító kérdések tartoznak. A következő funkcionális csoportot a vitatkozó kérdések alkotják. Ezek szerepe a vita fenntartása, vagyis explicit vagy implicit módon megkérdőjelezzik a partner álláspontját. A harmadik csoportba a tisztázó kérdések tartoznak, amelyek mind standard kérdéseknek tekinthetők, vagyis céljuk a hiányzó információk megszerzése. A három főkérdéscsoporton belül az egyes funkciók árnyaltabb kifejezése alapján történt a kérdéstípusok elnevezése. Az általam felállított kérdéstipológiát az alábbi összefoglaló táblázattal szemléltetem. A

¹A *komplex kérdés* terminus a retorikában és a pragmatikában eltérő jelentéssel bír. A retorikában két független kérdés egy propozíció belüli összekapcsolása, s logikai "megtévesztés" kapcsolódik hozzá. Például: *Abbahagyta a barátját verését?* A pragmatikában [2] ezzel szemben a komplex kérdések a több kérdésfajta jegyeit egyszerre magán viselő kérdések. A komplex kérdésben elvileg akárhány kérdéstípus jegyei megjelenhetnek egyszerre, én azonban csak a két kérdés keverékéből álló komplexeket vizsgáltam.

táblázatbeli rövidítések feloldása: mod= moderátor; vtp = vitapartner; + = szerephez illő kérdés; - = szerephez nem illő kérdés; F = forduló; ?= kérdéses az illetékesség

I.táblázat

A verbális konfliktusbeli kérdések

kérdéscsoport	szerep	illetékesség	standardság	szekvenciális hely
1. vitairányító kérdések				
ütköztető	mod	+	nem standard	F2
vitaindító	mod	+	nem standard	F1
témaváltó	mod	+	standard /nem st.	F1
szókratészi	vtp	+	nem standard	F3
2. vitatkozó kérdések				
negatív	mod	+	nem standard	F1
vitázó	mod /vtp	+ /-	nem standard	F2
támadó visszhang	mod	+	nem standard	F2
visszatámadó	mod /vtp	+	nem standard	kérdés után
szónoki	vtp	+	nem standard	bárhol
3. tisztázó kérdések				
klasszikus tisztázó	mod	+	standard	melléksz. 1. f.-F2
csodálkozó visszhang	mod	+	standard	F2
véleménykérő	mod	+	standard	F1
vizsgáztató	vtp	+	standard	F1
engedélykérő	mod	?	standard	pre-s-F1

A korpuszban azonban a táblázat tiszta esetein túl voltak olyan kérdések is, amelyek egyszerre viselték magukon több kérdéstípus jellemzőjeit. Például a Zöldindulás műsor 77. fordulójában a szónoki és a vitázó kérdés jegyei keverednek:
 R: Ezt a kérdést azért, ha azt jelenti, hogy Gyűben is modern a gyár, csak az épület
 P: Nem. *Te tényleg ennyire hülye vagy, vagy csak teszed magad?*
 R: Én tényleg pont olyan hülye vagyok, mint amilyen hülyét a Danone próbál

belőlem csinálni

A korpusz egésze mutatja, hogy az idézett példában a vitapartner a feltett kérdésre nem vár választ, azt választó formája ellenére is szónoki kérdésnek szánja, s mint ilyen, egy kijelentéssel egyenértékű. Azért van mégis kérdés formájában megfogalmazva, mert így kevésbé homlokzatromboló, mint direkt állításként.

A Pro és kontra című műsor 97. fordulójában pedig a témaváltó kérdés és a negatív kérdés jegyei érvényesültek egyszerre egy riporter kérdésen belül. Idézve: R: *Nincs abban valami, amit én kérdésként fölvettem az elején, hogy valahogy minthogyha egy új fejezethez ért volna ez a vita?* Hát állandóan vitatkozunk ...

Az előbbi kérdés a tagadózavas kezdéssel kifolyólag egyrészt a negatív kérdések kategóriájába sorolandó, s állításként értelmezendő ('Van abban valami, amit...'). Másrészt viszont a vitában már korábban előforduló altémára utal vissza.

A fentebb idézett kétfajta komplex kérdésen kívül azonban sok egyéb komplex kérdés is lehetséges egy vita során. Az általam elkülönített 14 kérdéstípus matematikailag elvileg 14-szer 13 féle, azaz 182 komplex kérdést alkotna, ha minden kérdésfajta minden kérdésfajtaival kombinálódhatna. Az intuíciónk alapján azonban úgy tűnik, hogy jóval kevesebb komplex kérdés valósítható meg. Például könnyen belátható, hogy a vitaindító és a visszatámadó kérdések, illetve az ütköztető és a szókratészi kérdések soha nem fognak tudni egymással kombinálódni. A kérdések kombinálódása azonban nem véletlenszerű a funkciók és a szekvenciális hely ugyanis meghatározza, mely kérdések tudnak egymással komplexet alkotni.

Nézzük először a kérdéseknek a szekvenciális helyét! Csak azok a kérdések képesek egymással komplexet alkotni, amelyek szekvenciális helye nem zárja ki egymást. Így egy matematikai feladat megoldásával kiszámolható, hány kapcsolódási mód lehetséges a kérdések szekvenciális helye szerint.

Azonos helyértékű (preF1-preF1; F1-F1; F2-F2; F3-F3; bárhol-bárhol; kérdés után-kérdés után) kérdések esetén ismétlés nélküli kombinációval számolhatók ki a lehetséges komplexek, az $((n*(n-1))/2)$ képlet szerint. Az n az egyes fordulóknál kiválasztható kérdések száma, az $(n-1)$ az előbb kiválasztott kérdésen kívül kiválasztható kérdések száma; 2-vel pedig azért kell osztani, mert a kérdés-komp-

lexumoknál nem fontos a bennük szereplő összetevők sorrendje, viszont a kiválasztásban impliciten benne van a sorrend. Ez alapján a fenti képletbe behelyettesítve a következőket kapjuk: $(1*0)2 + (5*4)2 + (5*4)2 + (1*0)2 + (1*0)2 + (1*0)2 = 20$.

Ezután nézzük a különböző egymást megengedő helyértékek (bárhol-preF1; bárhol-F1; bárhol-F2; bárhol-F3; bárhol-kérdés után; kérdés után-F2; kérdés után-F3) kérdések összekapcsolódását. Erre az $n*m$ szorzás művelete alkalmazható, ahol n illetve m a különböző helyek értékeiből kiválasztható kérdések számát jelöli. Behelyettesítve a szorzás képletébe a következő eredmény adódik: $(1*1) + (1*5) + (1*5) + (1*1) + (1*1) + (1*5) + (1*1) = 19$.

A részeredményeket $(20 + 19)$ összeadva azt kapjuk, hogy a matematikailag lehetséges 182 komplex kérdésből 143-at ki kell zárni a kérdések szekvenciális elhelyezkedése miatt. Vagyis összesen 39 különböző komplex kérdés lehetséges, ha csak a kérdéseknek a szekvenciában elfoglalt helyét nézzük. Azonban a kérdések funkcióját is figyelembe kell venni a lehetséges kérdéskomplexeknél. Ez alapján a 39 lehetséges kérdéskomplexből a következő 5 komplexet kell kizárni: vitaindító – témaváltó; véleménykérő – vizsgáztató; ütköztető – csodálkozó visszhang; vitázó – csodálkozó visszhang; támadó visszhang – csodálkozó visszhang; vitázó – klasszikus tisztázó; támadó visszhang – klasszikus tisztázó; szónoki – vitaindító; szónoki – vizsgáztató; szónoki – ütköztetőszónoki – klasszikus tisztázó; szónoki – csodálkozó visszhang; szónoki – visszatámadó; visszatámadó – klasszikus tisztázó; visszatámadó – csodálkozó visszhang.

Összességében tehát megállapítható, hogy a 14 kérdéstípus a szekvenciális hely és a funkciók figyelembevételével 24féle komplex kérdést tud alkotni.

IRODALOM

- [1] GRUBER, Helmut 2001: **Questions and strategic orientation in verbal conflict sequences.** *Journal of Pragmatics* 33, 2001. 1815–1857.
- [2] ILIE, Cornelia: **Question-response argumentation in talk shows.** *Journal of Pragmatics* 31, 1999. 975–999.
- [3] SCHIRM, Anita: **A kérdések szerepe a verbális konfliktusban.** VII. NMNyK, Budapest, 2004. In: <http://nyttud.hu/> NMNyKschirm_eloadas.pdf